

τίας. Πολλάκις δηλ. δὲν δύναται τις νᾶντιστῆ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῶν μαθητῶν, ὅπως λέγωσιν ἐν ἐκτάσει περὶ τινος ἀντικειμένου· ἐπίσης δ' ὅμως πολλάκις οἱ μαθηταὶ οὐδὲν δύνανται νὰ εἰπωσι περὶ πραγμάτων ἀναγκαίων ἢ λέγουσι μὲν, οὐχὶ δ' ὅμως τόσον ἐκτενῶς, ὅσον ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν δύνανται νὰ ἐνθυμηθῶσιν ὅ,τι σχετικὸν γνωρίζουσιν. Θὰ ἦτο βεβαίως ἐσφαλμένον νὰ παραδεχθῆ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀμέσως ὁ Διδάσκαλος ὅτι οἱ μαθηταὶ οὐδὲν σχετικὸν γνωρίζουσι περὶ τοῦ διδακτέου καὶ νὰ προβῆ ἀμέσως εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ νέου ἀνευ ἐπαρκοῦς προπαρασκευῆς. Μᾶλλον ὀφείλει ὁ Διδάσκαλος, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, νὰ ὑπομνήσῃ τοὺς μαθητὰς τὸ γνωστὸν, οὕτω δὲ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀνάπλασιν τῶν σχετικῶν παραστάσεων.

Οὕτω π.χ. ἐν τῇ ἀναλύσει κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γεωγραφίας τῆς Ἀττικῆς λέγομεν : τίνα πεδιάδα γνωρίζομεν ; τί ὄρος ; ἐνθυμηθῆτε τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος, τὴν ἀσπίδα, ἣν εἶδον οἱ Πέρσαι, κ.λ. κ.λ. Ἐν τῇ ἀναλύσει περὶ τῆς Σιβηρίας, προκειμένου περὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς : ἐνθυμηθῆτε τί εἶχομεν ἴδει εἰς τὴν πλωτὴν Ῥωσικὴν ἐκθεσιν, τὴν ὁποίαν εἶχομεν ἐπισκεφθῆ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν. Ἐν τῇ πραγματικῇ ἀναλύσει τοῦ Ἀνάπιος καὶ Ἀμφινόμου ἐρωτῶμεν τοὺς μαθητὰς περὶ ἡφαιστείου καὶ δὲν δύνανται νὰπαντήσωσιν· ἡμεῖς ὑποβοηθοῦμεν αὐτοὺς λέγοντες : καὶ εἶχομεν ἀναγνώσει μίαν φορὰν κατὰ τὴν ἐκδρομὴν μας εἰς τὸ δεῖνα μέρος κ.λ. κ.λ. Ἐν συντόμῳ, ὁ Διδάσκαλος προσπαθεῖ πάντοτε δι' ἐρωτήσεων, ὑπομνήσεων, συνθηματικῶν λέξεων καὶ τῶν τοιούτων νὰ φέρῃ τοὺς μαθητὰς εἰς θέσιν νὰ προσφέρωσι τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν πρόσληψιν τοῦ νέου ἀναλυτικῶν ὑλικόν.

2. Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι εἰς τοιαῦτα βοηθητικὰ μέσα πρέπει νὰ καταφεύγῃ ὁ Διδάσκαλος μόνον, ὅταν *πραγματικῶς ὑπάρχῃ ἀνάγκη*. Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰφήνωνται ἐν τῇ ἀναλύσει, ὅπως ἐν γένει ἐν πάσῃ τῇ διδασκαλίᾳ, νὰ ἐκφράζωνται ἐλευθέρως. Οὕτω προσφέρουσι συχνάκις πολλῶ πλείον' ἢ ὅταν συνεχῶς καθοδηγῶνται ὑπὸ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ Διδασκάλου· πρὸς δὲ καὶ ἡ αὐτενεργία αὐτῶν εἶναι μείζων, καὶ τέλος ὅταν οὗτοι ἐκφράζωνται ἐλευθέρως δυνάμεθ' ἀσφαλέστερον νὰ κρίνομεν περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς σαφηνείας τῶν γνώσεων αὐτῶν.

II. Η ΣΥΝΘΕΣΙΣ

Ἀφοῦ ἐν τῇ ἀναλύσει οἱ μαθηταὶ εἶπον τί γνωρίζουσι, πρέπει νῦν νὰ παράσχωμεν αὐτοῖς τὸ νέον. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐν τῷ δευτέρῳ εἰδολογικῷ σταδίῳ, τῇ συνθέσει. Ἐνταῦθ' ἄρα πρέπει νὰ μάθωσιν οἱ μαθηταὶ ὅ,τι εἶναι ἄγνωστον ἔτι αὐτοῖς ἐκ τοῦ πρὸς διδασκαλίαν

ἀντικειμένου. Ἡ παροχή τοῦ νέου τούτου εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ κατὰ διαφόρους τρόπους ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ διδασκτέου ἀντικειμένου.

α'. Μορφαὶ τῆς παροχῆς τοῦ νέου.

1. Δεικτικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας.

1. Τὸ ἄριστον πάντων εἶναι νὰ ἐποπτεύωσιν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς συνθέσεως τὸ νέον, διότι, ὅπως γνωρίζομεν ἐκ τῆς Ψυχολογίας, διὰ τῆς κατ' αἰσθήσεων ἐποπτείας γεννῶνται αἱ σαφέσταται παραστάσεις. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ δευτέρῳ σταδίῳ δεικνύομεν, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα, τοῖς μαθηταῖς τὰ διάφορα ἀντικείμενα καὶ προκαλοῦμεν αὐτοὺς νὰ παρατηρήσωσιν ἀκριβῶς τὰ οὐπω γνωστὰ αὐταῖς μέρη τούτων. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν π.χ. τοῦ ἀσπάλκου ἐν τῇ Φυσιογνωσίᾳ πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ ἴδωσιν, ἐπὶ κρανίου ἔχοντος πλήρη τὴν ὀδοντοστοιχίαν, τοὺς ὀδόντας, ἔπειτα δ' ἐπὶ τεταριγευμένου ζῆου τοὺς πόδας καὶ τὰς κνήμας, νὰ ἴδωσι καλῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὄτια καὶ νὰ ψηλαφήσωσι τοὺς ὀδόντας καὶ τοὺς ὄνυχας. Ὅταν γίνῃται λόγος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ περὶ ἀρχαίων ὅπλων, δόρατος, κράνου, θώρακος, ἀσπίδος, περικνημίδων κ.λ., δεικνύομεν ταῦτ' εἰς αὐτούς, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα. Τὸ αὐτὸ πράττομεν προκειμένου περὶ ναῶν, πτερόν, τοίχου καὶ κίονου διαφόρου ῥυθμοῦ κ.λ. Ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ διδάσκομεν π.χ. ὅτι ἐν Ἰνδίαις παράγονται βανίαι καὶ Ἰνδικὰ κάρυα· ταῦτα πρέπει νὰ δάσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς οὐχὶ μόνον ὅπως ἴδωσιν, ἀλλὰ καὶ ἵνα γενθῶσιν αὐτῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μαθηθάνομεν ὅτι εἰς τὰ παράλια τῆς Κεϋλάνης εὐρίσκονται μαργαρίται, ὅτι δ' ὅμως ἐν τῷ ἐμπορίῳ δὲν ὑπάρχουσι μόνον φυσικοί, ἀλλὰ καὶ ἀπομιμήσεις τούτων. Καὶ τούτους πρέπει νὰ αντιληφθῶσιν οἱ μαθηταὶ διὰ τῶν ἰδίων αἰσθήσεων. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀριθμητικῆς, πρὸ πάντων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, πρέπει τὰντικείμενα, ἅτινα θὰ προσθέσωσιν, ἀφαιρέσωσι, πολλαπλασιάσωσι καὶ διαιρέσωσιν οἱ μαθηταί, οἷαδήποτε εἶναι ταῦτα, μολυβδοκόγδυλα, λιθάρια, ξυλάρια, δραχμαί, κάστανα κ.λ., νὰ εὐρίσκονται πρὸ τῶν μαθητῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν νὰ γίνονται αἱ σχετικαὶ πράξεις. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ μετὰ ταῦτα, προκειμένου περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν κλασμάτων, πρέπει νὰ φέρωμεν μεθ' ἡμῶν εἰς τὸ σχολεῖον τὰντικείμενα, ἅτινα θὰ διαιρέσωμεν εἰς μέρη τόσα ἢ τόσα, καὶ ἐξ ὧν πάλιν τὸ ὅλον θὰποτελεσθῇ. Ἀναλόγως πράττομεν καὶ ἐν τῇ Γεωμετρίᾳ φροντίζοντες νὰ φέρωμεν πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν μαθητῶν τὰ γεωμετρικὰ σώματα, κῶνον, κύλινδρον, πυραμίδα κ.λ. Τὸ ἄριστον βεβαίως θὰ ἦτο, εἰάν τὰ σώματα ταῦτα κατεσκευάζον αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰς ὥρας τῶν χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν, κατὰ τὰ εἰρημένα ἀνωτέρω ἐν πελ. 98 καὶ ἐπ.

Ἐν συντόμῳ, ἐν πάσῃ περιπτώσει φροντίζομεν, ἕφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ παρέχωμεν τὸ νέον ἐν τῇ συνθέσει **δεικνύοντες τὰ πράγματ' αὐτὰ εἰς τοὺς μαθητάς**· μάλιστα δὲ φροντίζομεν, ὅπως ταῦτα ὑποπίπτωσιν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν πλείονας τῶν μαθητῶν αἰσθήσεις.

Οὕτω π. γ.

α'. Ὄταν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς **Φυσικῆς Ἱστορίας** προβάλλωμεν εἰς τοὺς μαθητάς πρὸς παρατήρησιν ἀντικείμενόν τι, π. γ. τοὺς ὀδόντας ἀσπάλακος, τεταριχευμένον ἰέρακα, ῥοδὴν κ. λ. προκαλοῦμεν αὐτοὺς οὐχὶ μόνον νὰ βλέπωσι τὰ πράγματα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἄπτωνται αὐτῶν· ἐπιθέτουσι τοὺς δακτύλους εἰς τὰς ὀξείας κορυφὰς τῶν ὀδόντων τοῦ ἀσπάλακος, εἰς τὸ ὄξυ ῥάμφος καὶ τοὺς ὀξεῖς ὄνυχας τοῦ ἰέρακος, ἐπιψεύουσι τοῦ ἀνθους τῆς ῥοδῆς, ὀσφραίνονται αὐτοῦ καὶ λαμβάνουσι τὰ φύλλα αὐτῆς. Οὕτως εἰς τὴν διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐντύπωσιν προστίθεται καὶ ἡ διὰ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ὀσφρήσεως.

β.) Καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς **Γεωμετρίας** προκαλοῦμεν τοὺς μαθητάς νὰ εἴπωσιν ἡμῖν περὶ τῶν μερῶν τῶν πρὸ αὐτῶν σωμάτων οὐχὶ μόνον, ἀφοῦ ἴδωσι ταῦτα, ἀλλ' ἀφοῦ καὶ διὰ τῶν δακτύλων ἐπιψεύσωσιν ἕκαστον ἕξ αὐτῶν.

γ'.) Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς **Γεωγραφίας** πρέπει οἱ μαθηταὶ καθ' ὃν χρόνον ἐκθέτουσι προφορικῶς τὴν διεύθυνσιν π. γ. ποταμοῦ τινος καὶ νὰ βλέπωσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἅμα δὲ νὰ δεικνύωσιν διὰ τῆς χειρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην.

Οὕτω διδάσκοντες, ἴητοι φροντίζοντες ὅπως ἀντικείμενα, ὅτινα δεικνύομεν ἕκαστοτε τοῖς μαθηταῖς ἐπενεργῶσιν ἐπὶ πλείονων αἰσθήσεων τὸ μὲν κατορθοῦμεν νὰ λαμβάνωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς διαφοροὺς παραστατικούς τύπους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατόν νὰ νῆκωσιν οἱ μαθηταὶ τάξεώς τινος, τὸ δ' ἐπιτυγχάνομεν νὰ διεγείρωμεν περισσότερον τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ ἕκαστοτε διδασκόμενον καὶ νὰ σχηματισθῶσι παρ' αὐτοῖς ἐποπτεῖαι καὶ ἀκριβέσταται καὶ σαφέσταται.

Ταῦτα δ' εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὁ Κομένιος, ὅταν ἔγραφεν ὅτι τὸ χρυσοῦν διὰ τοὺς διδασκάλους παράγγελμα εἶναι «**νὰ φέρωσιν οὗτοι πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν μαθητῶν πᾶν τὸ διδασκόμενον, ἕφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, ἴητοι τὰ ὄρατὰ πρὸ τῆς ὀράσεως, τὰ ἀκουστὰ πρὸ τῆς ἀκοῆς, τὰ ὀσφραντὰ πρὸ τῆς ὀσφρήσεως, τὰ γευστὰ πρὸ τῆς γεύσεως καὶ τὰ ἄπτα πρὸ τῆς ἀφῆς**· ὅσα δ' ἀντικείμενα εἶναι δυνατόν νὰ ὑποπέσωσιν εἰς πλείονας συγχρόνως αἰσθήσεις νὰ φέρωσιν αὐτὰ πρὸ ἀπασῶν τῶν αἰσθήσεων τούτων» καὶ ὁ Πιστολότζης, ὅταν ἐτόνιζεν ὅτι «**δι' ὅσῳ περισσοτέρων αἰσθήσεων ἐρευνᾷ τις τὴν οὐσίαν ἢ τὰ φαινόμενα ἀντικειμένου τινὸς τοσοῦτω ἀφθονώτεραι θὰ εἶναι αἱ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώσεις του**».

Ἐξ ὧν δ' ἐδιδάχθημεν προηγουμένως γνωρίζομεν ὅτι ἡ σειρά, τὴν ὁποῖαν ἀκολουθοῦμεν κατὰ τὴν δεικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

α'.) Δεικνύομεν τοῖς μαθηταῖς τὸ ὅλον ἀντικείμενον διὰ τὰ σχηματισμοὺς γενικὴν τιν' εἰκόνα αὐτοῦ.

β'.) Ἐπιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀφοῦ δ' οὗτοι ἀντιληφθῶσιν αὐτὸ διὰ τῶν διαφόρων αἰσθήσεων, εἰς ὅς εἶναι δυνατὸν τὸ πρὸς διδασκαλίαν ἀντικείμενον γὰ ὑποψέση, προκαλοῦμεν αὐτοὺς γὰ περιγράψωσιν ἐν συνεχείᾳ λόγῳ τὸ ἐξετασθὲν μέρος.

γ'.) Ἀφοῦ κατὰ τὸν τρόπον τούτου ἐξετασθῶσι πάντα τὰ μέρη τοῦ ἀντικειμένου προκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς γὰ περιγράψωσιν ἐν συνεχείᾳ τὸ ὅλον ἀντικείμενον· οὕτω συνδέονται αἱ μερικαὶ παραστάσεις καὶ σχηματίζεται σαφῆς καθολικὴ τοῦ διδασκτέου παρίστασις, ἥτοι ἐποπτεία αὐτοῦ.

Ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν γιγνομένη περιγραφὴ καὶ ἑκάστου μέρους τοῦ ἐξεταστέου ἀντικειμένου καὶ εἶτα τοῦ ὅλου ἀντικειμένου θὰ εἶναι τοσοῦτον τελειότερα ὅσον ἀκριβεστέρη ἐγένετο πρότερον ἢ παρατηρήσεις· ἐὰν δ' ὅμως κατὰ τὴν ἀπόδοσιν ταύτην παρατηρηθῶσι σφάλματα τινα ὁ διδάσκαλος πρέπει γὰ προκαλέσῃ τὸν εἰς ταῦτα περιπίπτοντα μαθητὴν γὰ διορθώσῃ τὴν ἐσφαλμένην ἐποπτείαν αὐτοῦ διὰ νέας ἐξετάσεως τοῦ μέρους ἐκείνου, οὕτως ἀπεδείχθη ὅτι οὗτος ἔχει ἐσφαλμένην παρίστασιν.

β'. Παραστατικὴ καὶ ἐξελεκτικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας.

1. Παραστατικὴ μορφή.

1. Πολλάκις δ' ὅμως δὲν δυνάμεθα γὰ φέρωμεν πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν μαθητῶν τὰ διδασκτέα ἀντικείμενα, ὅπως συμβαίνει συνήθως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, τῇ Ἀναγνώσει, τῇ Γεωγραφίᾳ καὶ τῇ Φυσιολογίᾳ, ὅταν διδάσκωμεν ξένας χώρας, ξένα φυτὰ καὶ ξένα ζῷα· εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται εἰς ἡμᾶς ἢ γὰ παριστῶμεν τὸ ἕκαστοτε διδασκόμενον διὰ λέξεων· αἱ λέξεις δ' ὅμως αὗται πρέπει γὰναπλάττωσι συγγενεῖς πρὸς τὰ διδασκόμενα παραστάσεις τῶν μαθητῶν, αἱ παραστάσεις δ' αὗται γὰ συνδέονται εἰς ἐποπτείας τῶν νέων ἀντικειμένων· τοῦτο δ' ὅμως συμβαίνει ἂν οἱ μαθηταὶ ἐδιδάχθησαν πρότερον ἤδη ὅμοι' ἀντικείμενα καὶ ἂν ὁ διδάσκαλος φροντίξῃ διὰ καταλλήλου μορφῆς διδασκαλίας γὰναπλάττωνται πράγματι αἱ πρὸς τὸ διδαχθῆσόμενον νέον συγγενεῖς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ παραστάσεις.

Υποθέσωμεν π. χ. ὅτι πρόκειται νὰ διδάξωμεν περὶ τῆς καφέας, ἀφοῦ ἤδη ἐδιδάξαμεν τὰ συγγενῆ πρὸς ταύτην φυτὰ κερασέαν, ἀσπερύλην, δάφνην καὶ κνίδην, καὶ ὅτι εἰς τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν προβαίνομεν ὡς ἑξῆς:

Διδ. Ἡ καφέα εἶναι δένδρον ἀειθαλές, ὕψους 2,5 περίπου μέτρων· φέρει φύλλα ῥοειδῆ, ὀξεῖα καὶ γυμνά, καὶ ἄνθη κατὰ σωρούς ἐκ 5-7, φυόμενα ἐκ τῶν μασχαλῶν τῶν φύλλων· αἱ στεφάναι αὐτῶν εἶναι λευκαί, σπληνοειδεῖς καὶ πεντασχιδεῖς. Ἐκαστον ἄνθος ἔχει πέντε στήμονας καὶ ἓνα ὑπερον μεθ' ὑποφυοῦς ῥοθῆκης. Οἱ καρποὶ τῆς καφέας εἶναι σφαιροειδεῖς καὶ ὅταν ὠριμάσωσιν εἶναι ἐρυθροὶ ῥάγες.

Διὰ τοιοῦτον τρόπον διδασκαλίας ἀδύνατον νὰ ποκτήσῃσι πάντες οἱ μαθηταὶ ἐμπειρίαν τῆς καφέας· καὶ ἂν δὲ μετὰ ταῦτα οἱ μαθηταὶ ἐπαναλάβωσιν ἀκριβῶς πάντα ὅσα εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ διδάσκαλος δὲν δύναμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἐκ μερικῶν παραστάσεων φυτῶν, ἅτινα εἶναι ἤδη γνωστὰ εἰς αὐτοὺς ἐσχημάτισαν οὗτοι νῦν σαφῆ παράστασιν, ἧτοι ἐμπειρίαν τῆς καφέας. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι διὰ τῆς κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον γενομένης διδασκαλίας οἱ μαθηταὶ ἀντελήφθησαν καὶ ἐπαναλαμβάνουσι κενὰς μόνον λέξεις χωρὶς νὰ ἔχωσι σαφῆ συνείδησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν· ἀλλὰ παραστάσεις λέξεων μόνον οὐδὲν ὠφελοῦσι.

Διὰ τοῦτο, διὰ νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ἐπιναφέρει εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν τὰς ἀναγκαίας τῶν πραγμάτων παραστάσεις, πρέπει νὰ κολουθήσωμεν ἄλλην ὁδόν, τὴν ἀκόλουθον:

Διδ. Ὁ καρπὸς τῆς καφέας ὁμοιάζει πρὸς ἐρυθρὸν κεράσιον ἑξαιρέσει τοῦ πυρήνος.

Μαθ. Ὁ καρπὸς τῆς καφέας ἔχει τὸ μέγεθος κερασίου καὶ εἶναι, ὅπως καὶ τὸ κεράσιον, σφαιροειδῆς· ὅταν εἶναι ὠριμος εἶναι ἐρυθρός, ὑπὸ δὲ τὸ δέριμα ἔχει χυμώδη σάρκα.

Διδ. Εἰς τὸν καρπὸν τῆς καφέας δὲν ὑπάρχει σκληρὸς πυρήν, ἀλλ' ἕκκεινο ἐκ τοῦ ὁποίου παρασκευάζομεν τὸ ποτὸν τοῦ καφέ.

Μαθ. Ἐντὸς τῆς σαρκὸς ὑπάρχουσιν οἱ κύαμοι τοῦ καφέ.

Διδ. (ἐπιδεικνύων δύο κύαμους καφέ, ἔχοντας ἐστραμμένας πρὸς ἀλλήλας τὰς ἐπιπέδους ἐπιφανείας των) καὶ μάλιστα τόσοι ὅσους σῆς δεικνύω καὶ εἰς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς κρατῶ.

Μαθ. Εἰς ἕκαστον καρπὸν ὑπάρχουσι δύο κύαμοι καφέ, οἵτινες ἔχουσιν ἐστραμμένας πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπιπέδους ἐπιφανείας των.

Διδ. Τὸ ἄνθος τῆς καφέας ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἄνθος τῆς ἀσπερύλης ἑξαιρέσει τοῦ μεγέθους του· ἐκτὸς δὲ τούτου πρέπει νὰ φαντασθῆτε τὴν στεφάνην, τοὺς λοβοὺς τοῦ κάλυκος καὶ τοὺς στήμονας ηὔξημένους κατὰ 1.

Μαθ. Ἡ στεφάνη τοῦ ἄνθους τῆς καφέας εἶναι λευκῆ, ἔχει τὰ

πέταλα συμφυῆ, πρὸς τὰ κάτω δὲ στενοῦται καὶ σχηματίζει σκολῆναι. Τὸ κράσπεδον αὐτῆς διαιρεῖται εἰς 5 τμήματα, ὁ κόλυξ ἔχει 5 λοβούς· καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν στημιόνων εἶναι ὁ αὐτός· ἡ φουθήκη εἶναι ὑποφυῆς.

Διδ. Τὸ μέγεθος τῶν ἀνθέων δύνασθε νὰ συμπεράνετε ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ καρποῦ.

Μαθ. Τὰ ἀνθη τῆς καρφίας θὰ εἶναι περίπου τόσον μεγάλα ὅσον καὶ τὰ ἀνθη τῆς κερασέας.

Διδ. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνθήσεως ὁμοῖζει ἡ καρφία πρὸς τὴν κνίδην.

Μαθ. Τὰ ἀνθη τῆς καρφίας εὐρίσκονται πολλὰ ὁμοῦ εἰς ἐκάστην μασχάλην τοῦ φύλλου καὶ ἔχουσι βραχὺν μίσχον.

Διδ. Τὰ φύλλα τῆς καρφίας εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ φύλλα τῆς δάφνης, ἀλλ' ὀλίγον πλατύτερα κατὰ τὴν βίαν, στενιότερα δὲ εἰς τὸ ἄκρον.

Μαθ. Τὰ φύλλα τῆς καρφίας ἔχουσι μῆκος διπλάσιον περίπου τοῦ πλάτους· τὸ μεγαλύτερον πλάτος αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς τὸ κατώτερον ἤμισυ των· ἀπολήγουσιν εἰς μακρὰν ὀξείαν κορυφήν, τὰ δὲ χεῖλη των δὲν εἶναι κεχαραγμένα. Κατὰ ταῦτα τὰ φύλλα τῆς καρφίας εἶναι φουθῆ, λήγουσιν εἰς ὄξυ καὶ εἶναι λειόχειλα.

Ἐὰν διδάξωμεν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καὶ τὰ λοιπὰ γνωρίσματα τῆς καρφίας οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ σχηματίσασιν σαφῆ παράστασιν αὐτῆς, διότι ἐφροντίζομεν ἀνὰ πᾶν βῆμα νὰ ὑπενθυμίζομεν εἰς αὐτοὺς τὰ γνωστὰ αὐτοῖς ὅμοια ἀντικείμενα καὶ διότι προεκαλέσαμεν αὐτοὺς νὰ περιγράψωσι μόνοι ἐξ ἀρχῆς τὸ ὅλον φυτόν· ἐκ τῆς ἐπιτυχίας δὲ τῆς περιγραφῆς ταύτης δυναίμεθα νὰ συναγάγομεν ἀσφαλῆστατα ὅτι ἐγένοντο συνειδηταί εἰς τοὺς μαθητὰς αἱ ἀναγκαῖαι ἐπικουρικαὶ παρεμβάσεις καὶ ὅτι οὕτως ἐκτίσαντο οὗτοι πράγματα τὴν ἐποπτεῖαν τῶν διαφόρων μερῶν τῆς καρφίας· ἄλλως θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ περιγράψωσι μόνοι των τὸ φυτόν τοῦτο, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε μέχρι τοῦδε εἶδον.

Καθ' ὅμοιον τρόπον προσβιάνομεν καὶ ὅταν ἔχομεν π. γ. νὰ διδάξωμεν τὸν λέοντα :

Διδ. Ὁ λέων τρέφεται ὡς ἡ ἄρκτος ἀλλὰ δὲν τρώγει φυτικάς οὐσίας.

Μαθ. Συλλαμβάνει λοιπὸν ζῶντα ζῶα, κροκόθρακα, αἴγους, μικροὺς βοῦς κ. λ. καὶ κατατρώγει τὰς σάρκας αὐτῶν.

Διδ. Διὰ νὰ εὐρίσκη τὴν λέοντα ταύτην κάμνει ὅ,τι καὶ ἡ γαλῆ διὰ νὰ συλλάβῃ μῦς.

Μαθ. Ἔρχεται κρυφὰ εἰς τὸν τόπον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον κομίζει ὅτι θὰ διέλθωσι τοιαῦτα ζῶα π. γ. πλησίον ἑσθλακίος τινοῦ, ὅπωςθεν λόγματος

κ.λ. ἐκεῖ κατακλίνεται καὶ ἐνεδρεύει, ἂν δὲ ἔλθῃ κανὲν ζῶον κάμνῃ γιγάντειον ἄλμα καὶ τὸ συλλαμβάνει.

Διδ. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ λέοντος εἶναι ὅπως καὶ οἱ τῆς γαλῆς καὶ διὰ τοῦτο δύναται νᾶντιλαμβάνεται τὴν λείαν του καὶ ἐν καιρῷ νυκτός.

Μαθ. Ὁ λέων ἔχει ὀξυδερεκεῖς ὀφθαλμούς· ἡ κόρη αὐτῶν δύναται νὰ εὐρύνεται, ὥστε νὰ δέχεται καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἐπαρκῆς φῶς καὶ οὕτω δύναται ὁ λέων νὰ βλέπῃ καὶ κατὰ τὴν νύκτα.

Διδ. Εἰς τὸ ῥύγχος ἔχει ὅ,τι καὶ ἡ γαλῆ.

Μαθ. Ἔχει εἰς τὸ ῥύγχος καὶ μύστακας, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουσιν εἰς αὐτὸν ὡς ὄργανα ἀφῆς.

Διδ. Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ εἶναι, ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ πόδες τῆς γαλῆς, καταλλήλοτατα κατεσκευασμένοι διὰ νὰ συλλαμβάνῃ ἀσφαλῶς καὶ κρατῇ στερεῶς τὴν λείαν του.

Μαθ. Οἱ δάκτυλοί του ἔχουσιν ἰσχυροὺς, γαμψοὺς, ὀξεῖς ὄνυχας, τοὺς ὁποῖους δύναται νᾶναστέλλῃ καὶ πάλιν νὰ προεκτείνῃ· τοὺς ὄνυχας τούτους ἐμπηγνύει εἰς τὰς σίρκας τῶν ζῴων καὶ τοιοντοτρόπως κρατεῖ αὐτὰ στερεῶς κ.λ. κ.λ.

Τὸν δὲ λύκον δυνάμειθα νὰ διδάξωμεν κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτοῦ γνωρίσματα ὡς ἑξῆς :

Διδ. Ὁ λύκος ὁμοιάζει, ἐξαιρέσει τοῦ χρώματος καὶ τοῦ μεγέθους, πρὸς τὸν κύνα τοῦ κυρίου Α (τοῦτον γνωρίζουσιν ἤδη ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως οἱ μαθηταί).

Μαθ. Ὁ λύκος ἔχει ἐπίμηκες, ὀξὺ ῥύγχος καὶ βραχέα, ἠνωρθωμένα ὦτα· τὸ σῶμά του εἶναι ἰσχνόν, ἡ δὲ οὐρὰ μακρὰ, καὶ θυσανωτή· ὁ λύκος ἔχει ὡσαύτως μακροὺς πόδας καὶ εἰς τοὺς δακτύλους ἀμφιλεῖς ὄνυχας.

Διδ. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγεθος εἶναι κατὰ τὸ τρίτον μεγαλύτερος τοῦ κυνὸς τούτου.

Μαθ. Μῆκος ἔχει ὁ λύκος ἔπερ τὸ μέτρον καὶ ὕψος 80 ἐκ. τοῦ μέτρον περίπου.

Διδ. Κατὰ τὸ χρῶμα ὁμοιάζει ὁ λύκος πρὸς τὸν βουῦν, τὸν ὁποῖον εἶδομεν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰς τὸ δεῖνα μέρος.

Μαθ. Τὸ χρῶμα τοῦ λύκου εἶναι φαιόν.

Τὴν μορφήν ταύτην τῆς διδασκαλίας ἐφαρμόζομεν προσέτι καὶ α'.) εἰς τὴν **Γεωγραφίαν**· τοῦτο γίνεται ὅταν, προκειμένου περὶ γεωγραφικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν κατ' αἰσθησιν ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν, ὑπομιμνήσκωμεν αὐτοὺς ὁμοια τῆς πατρίδος, γνωστὰ εἰς αὐτοὺς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Οὕτω π.χ. λέγομεν εἰς τοὺς μαθητάς : «τὸ ἔδαφος τῆς χώρας Ν. εἶναι ὁμοιον κατὰ πάντα πρὸς τὸ ἔδαφος τῶν Ἀθηναίων», «ἡ πόλις Α. ἀπέχει ἀπὸ τὴν πόλιν Β. ὅσον ἡ Κόρινθος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας», «εἰς τὸ μέρος τοῦτο παρὰ—

γονται τὰ αὐτὰ προϊόντα, τὰ ὅποια παράγονται καὶ εἰς τὸν τόπον μίας» κ.λ. κ.λ. Οἱ μαθηταὶ ἀναμνησκόμενοι διὰ τῶν λόγων τούτων τοῦ διδασκάλου τὰ γνωστὰ ἤδη δύνανται νὰ παντήσωσιν ἀκριβῶς εἰς τὰς προβαλλομένας ἐρωτήσεις.

β'.) *Εἰς τὴν Ἱστορίαν* ὅταν διδάσκωμεν γεγονότα, καταστάσεις, ἦθη, ἔθιμα κ. λ. ὧν ὅμοια γνωρίζουσιν ἤδη οἱ μαθηταὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, καὶ

γ'.) *Εἰς τὴν Ἀνάγνωσιν*, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν προτάσεις, ἀναφερομένας εἰς πράγματα, γνωστὰ ἤδη τοῖς μαθηταῖς· οὕτω π. χ. εἰάν συναντήσωμέν που προτάσεις οἷαι αἱ : «ἀπότομος βράχος», «ὄρμητικὸς χεῖμαρρον», «κατάφυτος λόφος», κ.λ. κ.λ. δὲν ἐρμηνεύομεν ἡμεῖς ἀπ' εὐθείας ταύτας, ἀλλὰ προκαλοῦμεν τοὺς μαθητάς, ὑπομνήσκοντες αὐτοὺς ὅμοια πράγματα γνωστὰ ἐκ τῆς πατρίδος των, νὰ περιγράψωσι τὸν ἀπότομον βράχον, τὸν ὄρμητικὸν χεῖμαρρον κ.λ. περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀναγνώσει αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα, ὅταν πρόκειται νὰ διδάξωμεν ἀντικείμενα ξένα, ὧν δὲν δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν κατ' αἰσθησιν ἐποπτείας εἰς τοὺς μαθητάς ὑπομνήσκομεν αὐτοὺς ὅμοια ἀντικείμενα, ἅτινα οὗτοι γνωρίζουσιν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, λέγοντες συγχρόνως ἀκριβῶς καὶ κατὰ τίνα σημεῖα τὰ νέα ἀντικείμενα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ μνημονευθέντα τῆς πατρίδος των, καὶ κατὰ τίνα διαφέρουσι τούτων, οἱ δὲ μαθηταὶ μετὰ τὰς ὑπομνήσεις καὶ ὑποδείξεις ταύτας ἡμῶν πρέπει αὐτοὶ νὰ ἐκθέτωσι τὸ νέον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον οἱ μαθηταὶ κτῶνται ἀκριβεῖς τῶν πραγμάτων ἐποπτείας, οὐχὶ δὲ μόνον παραστάσεις ἀκατανοήτων λέξεων. Ἦν μορφὴν ταύτην τῆς διδασκαλίας καλοῦμεν *παραστατικὴν μορφήν*.

Εἶπομεν ἤδη ὅτι τὰντικείμενα, ἅτινα ὑπομνήσκομεν ἐκάστοτε τοὺς μαθητάς κατὰ τὴν παραστατικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ γνωρίζουσιν οὗτοι ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως· ἡ ἀπαιτήσις αὕτη ἰσχύει κυρίως διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου· ἀπὸ τῆς τετάρτης δ' ὅμως τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι δυνατόν ἐκτὸς τῶν κατ' αἰσθησιν ἐποπτειῶν των μαθητῶν νὰ χρησιμοποιῶμεν πρὸς παραγωγὴν νέων πνευματικῶν ἐποπτειῶν καὶ τὰς πνευματικὰς ἐποπτείας, τὰς ὁποίας ἐκτήσαντο ἤδη οὗτοι τῇ βοήθειᾳ κατ' αἰσθησιν ἐποπτειῶν. Οὕτω π. χ. δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν πνευματικὴν ἐποπτεῖαν τοῦ λέοντος πρὸς σχηματισμὸν ἄλλης πνευματικῆς ἐποπτείας π. χ. τῆς ἐποπτείας τῆς λεοπαρδάλεως.

Διὰ νὰ ἐπιτύχη δ' ὅμως ἡ διδασκαλία διὰ τῆς παραστατικῆς μορφῆς πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι:

α'.) *τὰντικείμενα, ἅτινα ὑπομνήσκομεν τοὺς μαθητάς πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὅποια θέλομεν νὰ διδάξωμεν.* Ἐὰν ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἶναι μεγάλη δὲν εἶναι

δυνατόν νά γεννηθῶσι σαφείς καὶ ἀκριβεῖς ἐποπτεῖαι τῶν νέων ἀντικειμένων. Διὰ τοῦτο, ἐάν δὲν γνωρίζωσιν οἱ μαθηταὶ εἴτ' ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν εἴτ' ἐκ τῆς προτέρας διδασκαλίας ἀντικείμενα ἐντελῶς τὰ αὐτά, κατὰ τὰ κύρια μέρη αὐτῶν, πρὸς τὸ διδακτέον νέον εἶναι προτιμότερον νά μὴ χρησιμοποιῶμεν τὴν παραστατικὴν μορφήν, καὶ

β'.) *πρέπει νά φροντίζωμεν νά δηλώνωμεν ἀκριβῶς εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τί τὸ νέον ἀντικείμενον ὁμοιάζει καὶ κατὰ τί διαφέρει τῶν ἤδη γνωστῶν*. δὲν πρέπει ἄρα νά λέγωμεν γενικῶς : τὸ ζῷον τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς ἐκεῖνο, ἢ τὰ φύλλα αὐτοῦ τοῦ φυτοῦ ὁμοιάζουν πρὸς τὰ φύλλα ἐκείνου, ἀλλὰ : οἱ κοπτηῆρες τοῦ λέοντος ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς κοπτηῆρας τῆς γαλῆς, τὰ φύλλα τοῦ φυτοῦ τούτου ἔχουσι τὸ αὐτὸ *σχῆμα* πρὸς τὰ φύλλα....., τὴν αὐτὴν *θέσιν*....., τὸ ἔδαφος τῆς χώρας Α. ἔχει τὴν αὐτὴν *ποιότητα* πρὸς τὸ ἔδαφος τῆς χώρας Β., ἢ χώρα αὕτη παράγει τὰ αὐτὰ *προϊόντα*, τὰ ὅποια παράγει καὶ ἡ χώρα ἐκείνη, κ.λ. κ.λ.

β'.) *Ἐξελικτικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας*. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἀντικειμένων, ἅτινα δὲν δυνάμεθα νά δείξωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς δυνάμεθα νάνακαλῶμεν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τὰς ἀναγκαίας ἐπικουρικὰς παραστάσεις καὶ κατ' ἄλλον τρόπον.

Ἄν π.χ. πρὸ τοῦ λέοντος ἐδιδάχθησαν οἱ μαθηταὶ ἄλλα τινὰ ἀρπακτικά, ἐφροντίσαμεν δὲ κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐκάστου τούτων νά καταδεικνύωμεν τὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς κατασκευῆς τῶν ὀδόντων τῶν ζῴων τούτων καὶ τῆς τροφῆς αὐτῶν, νῦν, διδάσκοντες τὸν λέοντα, δὲν εἶναι ἀνάγκη νά εἴπωμεν «οἱ ὀδόντες τοῦ λέοντος εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὀδόντας τῆς γαλῆς», ἀλλ' ἀρκεῖ, ἀφοῦ μάθωσιν ὅτι ὁ λέων εἶναι ζῷον σαρκοφάγον, νά ἐρωτήσωμεν αὐτοὺς «ὅποιοι λοιπὸν πρέπει νά εἶναι οἱ ὀδόντες τοῦ λέοντος ;» Οἱ μαθηταὶ ἀναμνησκόμενοι τὰ γνωστὰ ἤδη εἰς αὐτοὺς θάπαντήσωσιν : «ὁ λέων ἔχει ἀνάγκη νά ἔχη ἑκατέρωθεν ἄνω καὶ κάτω δξὺν κυνόδοντα διὰ νά διατρύξῃ τὴν λείαν του· ἕκαστος τῶν γομφίων ὀδόντων αὐτοῦ θὰ ἔχη ὀξείας κορυφᾶς διὰ νά διασπαράττη τὰς σάρκας τῶν ζῴων, τὰ ὅποια συλλαμβάνει. Θὰ ἔχη δ' ἑκατέρωθεν ἄνω καὶ κάτω ἓνα μέγαν, ἰσχυρὸν καὶ δξὺν ὀδόντα διὰ νά θραύῃ τὰ ὀστά». Οἱ μαθηταὶ ἠδυνήθησαν νάπαντήσωσιν εἰς τὴν οὕτω διατυπωθεῖσαν ἐρώτησιν ἡμῶν, διότι νῦν ἔμαθον τί τρώγει ὁ λέων, εἶχον δὲ μίθσει πρότερον ὅτι τὰ σαρκοφάγα ζῷα ἔχουσιν ὀρισμένην κατασκευὴν τῶν ὀδόντων. Γίνεται ἄρ' ἐνταῦθ' ἀνάπλασις κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐσωτερικῆς σχέσεως, ἐνῶ κατὰ τὴν παραστατικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας ἡ ἀνάπλασις γίνεται κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος. Ὅμοίως, ὅταν θέλωμεν νά διδάξωμεν τὰ κατὰ τοὺς πόδας τοῦ σκιούρου· κατὰ μὲν τὴν παραστατικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας θὰ εἴπωμεν : «οἱ πόδες τοῦ σκιούρου εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς

πόδας τῆς γαλῆς»· οἱ μαθηταὶ ἀναμνησκονται οὕτω τοὺς γνωστοὺς εἰς αὐτοὺς πόδας τῆς γαλῆς καὶ λέγουσιν ὅποιοί τινες θὰ εἶναι καὶ οἱ πόδες τοῦ σκίουρου· δυνάμεθα δ' ὅμως νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ ἄλλως πως : «ὁ σκίουρος ἀναρριχᾶται ἐπὶ τῶν δένδρων, ὅποιοι λοιπὸν θὰ εἶναι οἱ πόδες αὐτοῦ ;» εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην θὰ ἀπαντήσωσιν οἱ μαθηταὶ ὡς ἐξῆς περίπου : «οἱ πόδες τοῦ σκίουρου θὰ ἔχωσιν ὄξεϊς ὄνυχας, ὅπως καὶ οἱ πόδες τῆς γαλῆς, διότι ἄλλως ὁ σκίουρος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κρατῆται στερεὰ ἀπὸ τοὺς κορμούς τῶν δένδρων. Ὑποθέσωμεν ὅτι διδάσκωμεν *τριφυλλὸν τὸ λειμώνιον*· οἱ μαθηταὶ βλέπουσιν ὅτι τὰ ἄνθη αὐτοῦ πολλὰ ὁμοῦ ἐνούμεν' ἀποτελοῦσι μίαν κεφαλὴν. Ἐὰν ἔχωμεν ἤδη διδάξει ἄλλα φυτὰ δι' ἐντόμων γονιμοποιούμενα καὶ ἐδείξαμεν εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι τὰ ἄνθη αὐτῶν εἶναι πῦλλὰ ὁμοῦ διὰ νὰ βλέπωσιν αὐτὰ καὶ μακρόθεν τὰ ἔντομα καὶ προσελκύονται πρὸς ταῦτα, ἐρωτήσωμεν δὲ νῦν «διατί ἀράγε τὰ ἄνθη τοῦ φυτοῦ τούτου πολλὰ ὁμοῦ ἐνούμεν' ἀποτελοῦσι μίαν κεφαλὴν» οἱ μαθηταὶ εὐκόλως θὰ ἀπαντήσωσιν ὡς ἐξῆς περίπου : «Ἐκαστὸν ἄνθος εἶναι πολὺ μικρὸν, διὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι εὐκόλως ὁρατὸν· διὰ τὸν λόγον τοῦτον, εἰὰν τὰ ἄνθη τοῦ φυτοῦ τούτου ἦσαν ἀνὰ ἓν τὰ ἔντομα θὰ ἀνεκάλυπτον αὐτὰ πολὺ δυσκόλως· ὅταν ὅμως πολλὰ ἄνθη ὁμοῦ ἐνώωνται καὶ σχηματίζωσι μίαν κεφαλὴν τὰ ἔντομα βλέπουσιν αὐτὰ καὶ μακρόθεν, πετῶσι πρὸς αὐτὰ διὰ νὰ πομψήσωσι τὸ γλυκὺ μέλι των καὶ οὕτω συντελοῦσιν εἰς τὴν γονιμοποίησιν αὐτῶν.»

Παραδείγματα πλείονα χρησιμοποίησεως τῆς μορφῆς ταύτης τῆς διδασκαλίας καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ ἰδ. ἐν τόμῳ Λιρ σελ. 442—462 καὶ ἐν τῇ ὑποδειγματικῇ διδασκαλίᾳ ἐκ τῆς Γεωγραφίας εἰς τὸ τέλος τοῦδε τοῦ τόμου.

Κατὰ ταῦτα πολλάκις, ὅταν διδάσκωμεν ἀντικείμενον, τὸ ὅποιον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιδείξωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς δυνατὸν νὰ ἐπαναφέρωμεν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τὰς ἀναγκαίως ἐπικουρικὰς παραστάσεις οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ὑπομνήσεως ὁμοίων ἀντικειμένων, γνωστῶν ἤδη εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς πατρίδος ἢ ἐκ τῆς προτέρας διδασκαλίας (*παραστατικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας*), ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον· φροντίζομεν δηλ. νὰ δηλώνωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ἐσωτερικὴν, *ἰδίᾳ τὴν αἰτιώδη, σχέσιν, εἰς ἣν τὸ νέον εὐρίσκεται πρὸς τὸ ἤδη γνωστὸν* καὶ οὕτω φέρομεν αὐτοὺς εἰς θέσιν νὰ περιγράψωσιν ἢ διηγῶνται τὸ νέον, ἀκριβῶς ὅπως πράττουσι καὶ κατὰ τὴν παραστατικὴν διδασκαλίαν. Τὴν μορφήν ταύτην τῆς διδασκαλίας καλοῦμεν *ἐξελικτικὴν*.

2. Τὴν παραστατικὴν καὶ τὴν ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν οὐχὶ μόνον τῶν *πραγματικῶν μαθημάτων*, ἀλλὰ καὶ τῶν *τυπικῶν*. Ἐν τῇ *Ἀριθμη-*

τικῆ π.χ. λύομεν ἐν τῇ συνθέσει προβλήματα νέων ἀριθμητικῶν πράξεων. Ἐνταῦθα ὁ Διδάσκαλος δὲν λέγει αὐτὸς εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν θὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐργασίαν των, ἀκριβῶς, ὅπως δὲν περιγράφει αὐτὸς ζῶόν τι ἢ φυτόν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσι μόνοι νὰ εὕρωσιν αὐτόν, ἐφ' ὅσον δύνανται· οὕτω καὶ ἀκριβέστερον ἀντιλαμβάνονται τὰ πράγματα, καὶ ἡ αὐτενεργία αὐτῶν προάγεται. Πάντως δ' ὅμως κατὰ τὴν λύσιν τῶν πρώτων προβλημάτων ὁ Διδάσκαλος βοηθεῖ τοὺς μαθητὰς, ἢ δὲ βοήθεια, ἣν παρέχει εἰς αὐτοὺς εἶναι ὁμοία πρὸς ἐκείνην, περὶ τῆς ἀνωτέρω εἴπομεν, κατὰ τε τὴν παραστατικὴν καὶ τὴν ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας. Ὅτε μὲν δηλ. ὑπομνησκει ὁμοίον τι, ὕπερ συνήντησαν εἰς προηγουμένην ἀριθμητικὴν πράξιν, ὅτε δ' ἐριστᾶ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς γνωστὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις, οὕτω δὲ καθοδηγεῖ αὐτούς, ὅπως μόνοι, διὰ τῆς ἰδίας σκέψεως, εὕρωσι τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος.

Τὸ αὐτὸ πράττει ὁ Διδάσκαλος καὶ κατὰ τὴν λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῆς λύσεως ἐνὸς ἐκάστου προβλήματος, κατὰ τὴν σύνθεσιν. Ὅπως δηλ. καταστήσῃ εὐχερεστέραν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ἐξαγωγήν κανόνος, εἶναι ἀνάγκη μετ' ἐκάστην λύσιν προβλήματος νὰ ὀρίζηται ἀκριβῶς τί κατὰ σειρὰν κατὰ ταύτην ἐγένετο. Ὑποθέσωμεν π.χ. ὅτι ἐλύθη τὸ πρόβλημα $\frac{1}{3}\mu. + \frac{1}{4}\mu. = \frac{7}{12}\mu.$ ἀμέσως πρέπει νὰ προσεπέλθῃ ἐνταῦθα ἡ ἐπεξήγησις τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ μαθητὴς ἔλυσε τὸ πρόβλημα, ἥτοι : διὰ νὰ εὕρωμεν τοῦτο, ἐφροντίσαμεν πρῶτον νὰ δώσωμεν εἰς ἀμφοτέρω τὰ κλάσματα τὸν αὐτὸν παρονομαστήν, δηλ. τὸν ἀριθμὸν 12 : εὕρομεν δὲ τοῦτον ἐξετάσαντες κατὰ σειρὰν τὰ πολλαπλάσια τοῦ 4, ἥτοι τοῦ μεγαλυτέρου παρονομαστοῦ, ἕως ὅτου ἐφθάσαμεν μέχρις ἐνὸς ἀριθμοῦ, ὅστις διηρεῖτο ἀκριβῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν παρονομαστῶν, ἄνευ ὑπολοίπου. Ἦτο δ' οὗτος ὁ 12. Μετὰ τοῦτο ἐτρέψαμεν πρῶτον τὸ $\frac{1}{3}$, εἶτα δὲ τὸ $\frac{1}{4}$ εἰς δωδέκατα, καὶ εἶτα προσεθήσαμεν τοὺς ἀριθμητὰς· τὸν παρονομαστήν 12 ἀφήκαμεν ἀμετάβλητον. Οὕτως ἐπεξηγεῖται ἡ λύσις παντὸς προβλήματος ἐν τῷ σταδίῳ τῆς συνθέσεως, καὶ κατορθοῦται νὰ ἐξαίρωνται πάντα τὰ μερικὰ βήματα ἢ τὰ κύρια σημεῖα τῆς λύσεως. Ἐὰν μὴ γίγηται τοῦτο, οἱ μαθηταὶ δὲν δύνανται νὰ καταλήξωσιν εἰς σαφεῖς περὶ τοῦ πράγματος ἐποπτείας, ἐν δὲ τῷ σταδίῳ τῆς συγκρίσεως θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι προηγουμένως ἐν τῷ σταδίῳ τῆς συνθέσεως παρελίπομεν, ἄλλως ἢ ἐξαγωγή τοῦ γενικοῦ θὰ παρέχῃ πολλὰς δυσκολίας.

Καὶ τὰς ἐπεξηγήσεις λοιπὸν ταύτας πρέπει νὰ εὕρισκωσιν οἱ μαθηταὶ μόνοι κατὰ τὰ κύρια σημεῖα· καὶ ἐνταῦθα δ' ὅμως ὑπάρχει ἀνάγκη τῶν ὑποδείξεων καὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ Διδασκάλου, ὕπερ

εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐξελικτικῆς μορφῆς τῆς διδασκαλίας.

Παραπλήσιον παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ *Γραμματικῇ*. Καὶ ἐν τῷ μαθηματι τούτῳ ἢ σύνθεσις δὲν ἀποπερατοῖ τὸ ἑαυτῆς ἔργον, ὅταν παρὰσχῆ ἀριθμὸν τινα ὁμοειδῶν παραδειγμάτων. Ἐκαστον τούτων ἔχει ἀνάγκη καὶ *ἰδίας ἀκριβοῦς ἐρεῦνης*. Ὑποθέσωμεν π.χ. ὅτι θέλομεν νὰ διδάξωμεν ὅτι «μακρὰ παραλήγουσα πρὸ βραχείας ληγούσης τοιζομένη δέχεται περισπωμένην», καὶ ὅτι ἔχομεν ἀνεύρει καὶ καταγράψει ἐπὶ τοῦ πίνακος σειρὰν παραδειγμάτων, ἐν οἷς τοῦτο συμβαίνει· οἱ μαθηταὶ νῦν πρέπει ἀκριβῶς νὰ παρατηρῶσιν ἕκαστον παράδειγμα καὶ νὰ λέγωσι τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρατήρησαν. Μόνον οὕτω, ἐξαιρουμένου δηλ. τοῦ ἐν ἑκάστῳ παραδείγματι παρατηρουμένου, κατορθοῦται εἶτα ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀφαιρέσεως νὰ ἐξαχθῇ εὐκόλως τὸ γενικόν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ὁμοίᾳ περιπτώσει.

Καὶ ἐνταῦθα δ' ὅπως πᾶς τις εὐκόλως δύναται νὰ ἐννοήσῃ, πρόκειται περὶ ἐξελικτικῆς μορφῆς τῆς διδασκαλίας.

4. Κατὰ τοὺς νεωτέρους μάλιστα χρόνους μεταχειρίζονται συχνάκις τὴν μορφήν ταύτην τῆς διδασκαλίας καὶ ἐπὶ *ἐπικῶν ποιημάτων*· μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν δὴλον ὅτι δὲν προβαίνουσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος, ἀλλὰ προσπαθοῦσι πρῶτον νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς μαθητὰς ἐποπτεῖαν τινὰ αὐτοῦ διὰ παραστατικῆς καὶ ἐξελικτικῆς μορφῆς. *Ἡ ἀνάγνωσις οὕτως ἐπέρχεται εἰς τὸ τέλος καὶ οὐχί, ὅπως συμβαίνει συνήθως, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματικῆς συνθέσεως.* Ἡ πορεία αὕτη εἶναι τὰ μάλιστα ἀξιοσιστάτος διὰ ποιήματα κατάλληλα πρὸς παραστατικὴν καὶ ἐξελικτικὴν ἐπεξεργασίαν, οἷα εἶναι τὰ ἐπικά, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ τὰ λυρικά. Τὸ μὲν, ὅπως ἤδη γνωρίζομεν, δι' οὐδεμιᾶς ἄλλης μορφῆς τῆς διδασκαλίας προάγεται οὕτως ἢ αὐτενεργία τῶν μαθητῶν, ὅσον διὰ ταύτης. Ἐπειτα δὲ μόνον διὰ τῆς παραστατικῆς καὶ ἐξελικτικῆς μορφῆς τῆς διδασκαλίας δύναται ἀναπάν βῆμα νὰ δειχθῇ ὑπὸ τίνων σκέψεων, συναισθημάτων καὶ τάσεων καθοδηγοῦνται τὰ ἐν τῷ ποιήματι πρόσωπα ἐν ταῖς ἐαυτῶν πράξεσι καὶ οὕτως νὰ χιθῶσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ὀρθὴν πρὸς ἀλληλα σχέσιν τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ καταστάσεις τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχικὴ τοῦ πράττοντος διάθεσις ἐμφανίζεται καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς ἔτι, ὡς τὸ σπουδαιότατον τῆς πράξεως μέρος κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν καὶ παραστατικὴν διδασκαλίαν. Ἐνῶ, ὅταν παρέχωμεν τὸ ποίημα διὰ τῆς ἀναγνώσεως, οἱ μαθηταὶ προσέχουσι μόνον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ πραγματικόν, χωρὶς νὰ ποτελέσωσι σαφῆ τινα εἰκόνα τῶν ἐσωτερικῶν αἰτίων τοῦ γεγονότος τούτου. Καὶ ἡ ἐπακολουθοῦσα δ' ἐρμηνεῖα τοῦ ποιήματος πολλάκις δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης, διότι ἡ τάσις καὶ ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἶναι πολλῶν ὀλι-

γώτεροι νῦν ἢ κατὰ τὴν πρώτην ἐξέλιξιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ποιήματος. Τέλος δὲ δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ ποιητικὸν καὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ποιήματι καταφαίνεται πολὺ καλύτερον, ἐὰν τὸ ποίημα ἀναγνωσθῆ μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Οἱ παῖδες δὲν ἀγωνίζονται πλέον πρὸς κατανόησιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἀφιερροῦσι πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ποιητικὴν διατύπωσιν γνωστῶν ἤδη αὐτοῖς διανοημάτων.

Διὰ πάντα ταῦτ' ὀρθῶς πράττων ὁ Διδάσκαλος μεταχειρίζεται τὴν παραστατικὴν καὶ τὴν ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας καὶ κατὰ τὴν παροχὴν τοῦ περιεχομένου ἐπικῶν ποιημάτων. Βεβαίως δ' ὁμοῦ δὲν πρέπει νὰ συμβαίῃ τοῦτο πάντοτε, διότι οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ μάθωσι καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως νὰντιλαμβάνωνται καὶ οἰκειοποιῶνται τὸ περιεχόμενον τῶν ποιημάτων. (*)

γ) Διήγησις καὶ περιγραφή μετὰ διηγήσεως.

Ἐπάρχουσι δ' ὁμοῦ περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἄνευ μεγάλων δυσχερειῶν τὴν παραστατικὴν καὶ τὴν

(*) Περὶ τῆς μορφῆς ταύτης, ἣτις τοσαύτας καὶ παρ' ἡμῖν διηγείρεται ἀμφισβητήσεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐγράψαμεν πρὸ τινῶν ἐτῶν ὀλίγα ἐν τῇ Δημοτικῇ Ἐκπαιδεύσει τοῦ Δουκάκι, σκοποῦμεν δὲ προσεχῶς καὶ εἰδικώτερον νὰ σχοληθῶμεν. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα λέγοντες ὅτι οὗτ' ἐντελῶς ἄγνωστος παρ' ἡμῖν εἶναι, ἀφοῦ πρὸ πολλοῦ αὕτη διδάσκεται ἐν τε τῇ Διδασκαλίᾳ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν τοῖς τῆς Σμύρνης, καὶ ὑποδειγματικαὶ διδασκαλαὶ κατὰ ταύτην ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τε τοῦ Δ. Λάμψα καὶ ἐμοῦ — οὔτε πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὸν Σωκρατικὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τρόπον, οὔτινος τελείως διαφέρει κατὰ τε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν διεξαγωγὴν. (Πρβλ. ὅσα ἐγράψαμεν περὶ τούτου ἐν τῇ Ἐπιτηρίδι τοῦ Δουκάκι Γιαννίκη). Οὐδεμίαν δ' ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι ἡ ἀρίστη μορφή τῆς διδασκαλίας καὶ ὅτι διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ συνηθισαντες εἰς ταύτην εὐρίσκουσιν ἐν αὐτῇ μέγα θέλητρον, ὅσον ἐν οὐδεμίᾳ ἄλλῃ. Τὰ προσόντα, ἅτινα ἡ μορφή αὕτη παρουσιάζει, εἶναι ἐν συντόμῳ: α') Μεγίστη αὐτενεργία τοῦ μαθητοῦ· β') Διαρκὴς ἐλεγχος τῆς προσοχῆς αὐτοῦ· γ') Τὸ νέον ἐμφανίζεται διὰ ταύτης ζωηρότατον καὶ ἐποπτικώτατον, ἀφοῦ συναποτελεῖται ἐκ παραστάσεων, τὰς ὁποίας ἔχουσιν ἦδη οἱ μαθηταὶ δ') Προάγει τὸ διαφέρον, ὅσον οὐδεμίαν ἄλλην· ε') Ἐξεγείρει τὸ τε συναίσθημα καὶ τὴν συμπάθειαν τοῦ μαθητοῦ. Τὰ πλεονεκτήματα δ' ὁμοῦ ταῦτα καθιστῶσιν αὐτὴν καὶ δυσχερῆ, διότι ἐπιβάλλεται, ὅπως ὁ διδάσκαλος α') ἔχη μεγάλην πνευματικὴν ἐτοιμότητα καὶ ἐπιτηδειότητα β') παρέχη τὰ κατάλληλα πρὸς ἐντύπωσιν τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου διαλείμματα· γ') περιορίσῃ τὴν φαντασίαν τῶν μαθητῶν καὶ δ') ἀποφεύγῃ τὰς μικρὰν ἢ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουσας λεπτομερείας. Ὅπως δ' ἐπιτύχη ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς μορφῆς ταύτης πρέπει: α') νὰ γνωρίζῃ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν τὴν ἕλην, ἣν θὰ διδάξῃ· β') νὰ γνωρίζῃ τελείως τὸν πνευματικὸν τῶν μαθητῶν θησαυρὸν· γ') νὰ ἔχη εἰς χεῖρας του τὸ μέσον νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν τὸν θησαυρὸν τοῦτον.

ἔξελικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας, εἴτε διότι τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τῶν διαφόρων νοημάτων ἑσωτερικὰς σχέσεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διορθῶσιν οἱ μαθηταὶ εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς, εἴτε διότι τὰ γνωστὰ εἰς αὐτοὺς ἀπομεμακρυσμένην μόνον σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸ διδακτέον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κατ' ἀνάγκην χρησιμοποιοῦμεν ἄλλην μορφήν τῆς διδασκαλίας, ἔκθετόμεν δηλ. ἡμεῖς ἐν συνεχεῖ λόγῳ τὸ διδακτέον (*).

Τοῦτο ἐπιτρέπεται κυρίως, ὅταν πρόκειται περὶ διηγηματικῆς ὕλης, σπανίως δ' ἐπὶ φυσιολογικῆς, γεωγραφικῆς, γλωσσικῆς καὶ μαθηματικῆς. Ἐκ πείρας γνωρίζομεν ὅτι εἶναι δυνατόν σαφῶς νὰ αντιληφθῶμεν γεγονότα τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ἅτινά τις διηγεῖται, ὅτι δ' ὅμως ξένα ζῶα, ξένα φυτὰ κ. τ. ὅμ. δὲν δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν ἐν ἡμῖν ἀκριβῶς καὶ σαφῶς διὰ μόνης τῆς περιγραφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ σχολείῳ δυνατόν νὰ χρησιμοποιῶμεν τὴν διήγησιν ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ φρονηματιστικῆς ὕλης (παραμυθίων, Ροβινσώου, Ἰερᾶς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας) οὐδέποτε δ' ὅμως πρέπει νὰ ἐπιζητῶμεν νὰ διδάσκωμεν δι' ἀπλῆς περιγραφῆς σωματοειδῆ ἀντικείμενα, ἅτινα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιδείξωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ἅτινα συναντῶμεν συχνότατα μὲν ἐν τῇ Φυσιολογίᾳ καὶ τῇ Γεωγραφίᾳ οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ ἐν τῇ Ἀναγνώσει καὶ τῇ Φρονηματιστικῇ διδασκαλίᾳ. Διὰ τὰ τοιαῦτ' ἀντικείμενα πρέπει νὰ χρησιμοποιῶμεν τὴν ἔξελικτικὴν καὶ τὴν παραστατικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας, ἂν δὲ τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον τότε πρέπει, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ Ὅμηρου ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, νὰ συνδέσωμεν τὰ σωματοειδῆ ἀντικείμενα μετὰ πράξεων καὶ οὕτω οὐχὶ νὰ περιγράψωμεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ διηγώμεθα οὕτως ἀναπλάττονται ἀσφαλέστερον ἢ διὰ τῆς ἀπλῆς περιγραφῆς αἱ ἀναγκαῖαι ἐπικουρικαὶ παραστάσεις.

Οὕτω π. χ. κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς, ἐφ' ὅσον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιδείξωμεν ὄργανόν τι εἰς τοὺς μαθητὰς δὲν πρέπει νὰ περιγράψωμεν ἀπλῶς τοῦτο οὐδὲ νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐπιδείξωμεν εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς εἰκόν' αὐτοῦ ἢ νὰ ἰχνογραφήσωμεν αὐτὸ εἰς τὸν πίνακα (τὰ ἄτοπα τῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον διδασκαλίας τῶν σωματοειδῶν ἀντι-

(*) Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεγομένων φαίνεται ὅτι κυρίως ἐν τῇ φρονηματιστικῇ ἐν γένει ὕλῃ προτιμᾶται ἡ ἔξελικτικὴ καὶ ἡ παραστατικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας. Οὐχ ἥττον ὑπάρχουσι περιπτώσεις, ἐν αἷς ἐπιβάλλεται ἡ διήγησις, καὶ δὴ :

α') ὅταν θέλωμεν νὰ δηλώσωμεν τι ἐπιφανές τι πρόσωπον ἐν δεδομένῃ στιγμῇ εἶπε, χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ μεταβάλωμεν τὸν λόγον αὐτοῦ. β') ὅταν θέλωμεν νὰ ἐπιδράσωμεν ἰδίᾳ εἰς τὸ συναίσθημα τῶν μαθητῶν διεγείροντες παρ' αὐτοῖς χαρὰν, ἐνθουσιασμόν, λύπην, ἀγανάκτησιν κ. λ. γ') ὅταν θέλωμεν νὰ δώσωμεν ἡπόδειγμα καλῆς διηγῆσεως δ') ὅταν παρεμβάλωμεν εἰς τὴν πατριῶν ἱστορίαν ἑπεισόδιον τινα ἐκ τῆς ξένης ἱστορίας, ἀναγκαῖα πρὸς κατανόησιν τῆς πατρῴου. (Σ. Μ.).

κειμένων ἐδηλώσαμεν καὶ ἀνωτέρω ἢ ἀ ἐκθέσωμεν δὲ λεπτομερέστερον καὶ εἰς τι τῶν ἀκολουθῶν κεφαλαίων), ἀλλὰ διηγούμεθα πῶς τὸ ὄργανον τοῦτο κατασκευάζεται καὶ οὕτω συνδυάζομεν τὴν περιγραφὴν μετὰ πράξεως.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας γίνεται συχνάκις λόγος περὶ ὀπλιτῶν, θέλομεν δὲ νὰ διδάξωμεν τοὺς μαθητὰς τὰ κατὰ τὸν ὀπλισμὸν αὐτῶν· ἀντὶ νὰ περιγράψωμεν ἀπλῶς ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ ὀπλισμοῦ τούτου διηγούμεθα πῶς ὁ ὀπλίτης ὀπλίζεται προκειμένου νὰ πολεμήσῃ, ὅπως κἀμνεὶ ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδος Γ' περιγράφων τὰ κατὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ Πάριδος, ὅτε προέκειτο νὰ μονομαχήσῃ οὗτος μετὰ τοῦ Μενελάου :

κνημίδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμησιν ἔθηκεν
καλάς, ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας·
δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσιν ἔδυνεν
οἷο κασιγνήτοιο Λυκάονος, ἤρμοσε δ' αὐτῷ.
ἀμφὶ δ' ἄρ ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε·
κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην ἐύτυκον ἔθηκεν
ἵππουριν· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
εἶλετο δ' ἄλκιμον ἔγχος, ὃ οἱ παλάμηφιν ἀρήσειν.

Καὶ ἐνταῦθ' ἄρα δὲν περιγράφομεν ἀπλῶς, ἀλλὰ φροντίζομεν νὰ συνδυάζομεν τὴν περιγραφὴν μετὰ πράξεως.

Καὶ ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ πράττομεν ὁμοίον τι· ὅταν θέλωμεν νὰ διδάξωμεν τοὺς μαθητὰς ξένην τινὰ χώραν ἢ μέρος ταύτης, ἀδυνατοῦμεν δὲ νὰ χρησιμοποιήσωμεν δι' οἷονδήποτε λόγον τὴν παραστατικὴν καὶ τὴν ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας, κάμνομεν μετὰ τῶν μαθητῶν φανταστικὸν ταξείδιον διὰ τῆς χώρας ταύτης καὶ διηγούμεθα εἰς αὐτοὺς ὅ,τι κατὰ τὴν πορείαν ἡμῶν συναντῶμεν.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι, ὅταν διδάσκωμεν ἀντικείμενα ξένων χωρῶν, ἄτινα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιδείξωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς χρησιμοποιοῦμεν καὶ βοηθητικὰ τινὰ μέσα, εἰκόνας, ἰχνογραφήματα καὶ προπλάσματα. Πῶς ταῦτα χρησιμοποιοῦνται ἢ μάθωμεν κατωτέρω.

δ) Ἀνάγνωσις.

1. Ἐν τισὶ περιπτώσεσι προκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀναγινώσκωσι τὸ νέον. Τοῦτο συμβαίνει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ἀναγνωστικῶν τεμαχίων ἐν τοῖς γλωσσικοῖς μα-